

Ірина Василівна Боднар,
Київський національний університет ім. Т. Шевченка,
науковий керівник – д. ю. н., проф. Котюк І.І.

Використання діалектичного взаємозв'язку категорій «зміст» та «форма» при визначенні поняття кримінально-процесуальна форма

Загальновідомо, що предмети, процеси і явища природи та суспільства мають свій зміст і форму, тим самим відображаючи взаємозв'язок природної та соціальної реальності.

Зазначені обставини свідчать про необхідність при визначенні поняття кримінально-процесуальної форми використовувати такі категорії матеріалістичної діалектики як «зміст» і «форма».

Ще давньогрецький філософ Арістотель вважав, що суттю буття речі є її форма [1, с. 36], а один з видатних представників німецької класичної філософії Георг Вільгельм Фрідріх Гегель антиподом форми мислив зміст і пов'язував з поняттям форми визначеність предмета [2].

У довідковій літературі форма (від латинського «forma») визначається як тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [3, с. 1543]. А зміст — це сама сутність, внутрішня особливість чого-небудь [3, с. 467], сукупність елементів і процесів, що утворюють предмет чи явище.

Зміст і форма перебувають у діалектичному взаємозв'язку. Вони виражають різні, але нерозривно пов'язані аспекти одного і того ж предмета: зміст оформлений, а форма змістовна [2].

З викладеного випливає, що ці дві філософські категорії не існують ізольовано. Елементи і процеси, що становлять те чи інше явище, є його змістом тільки тоді, коли набувають певної форми. В свою чергу, форма завжди має відповідати змісту. Немає безформного змісту, як і беззмістовної форми.

У діалектичній єдності змісту і форми, визначальним є зміст. Як відносно усталена сторона, форма протистоїть безперервним змінам змісту, разом з тим втілюючи в собі ці зміни. Вичерпавши можливості відображення змін у змісті, форма перестає йому відповідати, починає гальмувати розвиток змісту, що в кінцевому підсумку призводить до заміни старої форми новою. При цьому суттєва зміна форми спричиняє зміну змісту.

Діалектичний взаємозв'язок даних категорій характеризується насамперед їх єдністю (спільністю) та протилежністю (різницею). З врахуванням цих властивостей проблему кримінально-процесуальної

форми слід розглядати з точки зору органічної єдності змісту та форми, і аналітично — як зі сторони форми, так і зі сторони змісту.

Змісту належить визначальна роль. Якщо судовий процес зводиться тільки до форми (без змісту), то така пуста формальність самотійної цінності не має. З такої точки зору китайське право стало б французьким, якби його втиснули в форму французької процедури [4, с. 158].

Саме тому є очевидним, що форму в кримінальному процесі ні в якому разі не можна ототожнювати і сплутувати з формалізмом. Формалізм в кримінальному процесі полягає зовсім не в чіткому і неухильному дотриманні встановлених законом процесуальних форм, а в бюрократичному ставленні до справи, що розглядається, ігноруванні її суті та інтересів учасників, в неправильних рішеннях, що приховуються посиланнями на формальні підстави. Формалізм — це дотримання зовнішньої форми в чому-небудь на шкоду суті справи, відрив форми від змісту [3, с. 1544].

З урахуванням цього закономірним є висновок, що гармонія форми і змісту проявляється всюди і в усьому, їх неможливо розглядати окремо, оскільки це зумовлює перебільшення ролі форми. Коли форма стає самоціллю це призводить до формалізму.

Зміст — це єдність суттєвих, необхідних елементів, їх взаємодія, що визначає основний тип, характер конкретного предмета, явища чи процесу. Формою є зовнішнє упорядкування цієї єдності, її стійкий прояв, спосіб існування певного змісту.

В категоріальній парі «форма і зміст», зміст є першопричиною, і його провідна роль виявляється в тому, що він є постійно змінним. Його зміни потрібно своєчасно виявляти і, відповідно, удосконалювати чинне законодавство.

Методологічне значення має і така властивість діалектичного зв'язку розглядуваних категорій, як відносна самотійність форми і її активна роль у взаємозв'язку зі змістом.

Відносна самотійність процесуальної форми перш за все пов'язана з її відносною сталістю: протягом визначеного часу вона не зазнає суттєвих змін, що в кінцевому результаті призводить до необхідності приведення процесуальної форми відповідно до розвиненого змісту.

Аналіз визначень М. А. Чельцова [5, с. 33], М. С. Строговича [6, с. 51], Р. Д. Рахунова [7, с. 63], В. В. Гевко [8, с. 139], М. Л. Якуба [9, с. 9] та інших, дав підстави для висновку, що кримінально-процесуальна форма — це система встановлених кримінально-процесуальним законом процедурних вимог, які ставляться до учасників кримінального процесу, виконання яких сприяє розв'язанню завдань кримінального судочинства.

Справді, процесуальна форма відіграє активну роль в реалізації змісту процесу, сприяє швидкому і повному розкриттю злочинів, викритті винних. Однак, кримінально-процесуальна форма, позбавлена будь-якої цінності, якщо вона не є формою змісту. Це призводить до зниження її значення і ефективності у вирішенні завдань кримінального судочинства, до збільшення кількості порушень закону в діяльності органів правосуддя.

В таких умовах, завдання законодавця полягає в тому, щоб, по-перше, своєчасно виявляти і усувати відставання процесуальної форми від потреб нового змісту процесу; по-друге, найбільш повно і правильно, у відповідності з закономірностями взаємовідносин форми і змісту, регламентувати порядок, тобто процесуальні форми, в яких повинен здійснюватися зміст кримінального процесу; по-третє, не допускати надмірного захоплення формою (формалізм), що аж ніяк не сприяє ефективному виконанню завдань кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Філософія: Навч. посіб. — 3-тє вид., стер./Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. — К.: Вікар, 2003. — 457 с.
2. Категорії форми та змісту у філософії//[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://diiim.blox.ua/html/1310721,262146,21.html?13803>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
4. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. Изд. второе. Т. 1., Государственное издательство юридической литературы. — М., 1955. — 698 с.
5. Чельцов М. А. Уголовный советский процесс. — М., 1951. — 510 с.
6. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. — М.: Наука, 1968. — 470 с.
7. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности. — М.: Госюриздат, 1961. — 277 с.
8. Гевко В. Кримінально-процесуальна форма: структура та елементи//Право України.-2002. — № 6. — С. 138-139.
9. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. — М., 1981. — 151 с.

Мар'яна Юрїївна Задніпряна,

Київський національний університет ім. Т. Шевченка,
науковий керівник — д. ю. н., проф. Костицький В. В.

Основні підходи до розуміння поняття юридичної відповідальності: філософсько-правовий аспект

Актуальність дослідження юридичної відповідальності зумовлена тим, що інститут юридичної відповідальності в Україні має ряд гострих питань, котрі на сьогоднішній день є досить дискусійними. Філософські світоглядні основи дають змогу визначити вихідні мето-